

В І Д Г У К

про дисертацію **НАКОНЕЧНОЇ** Анни Михайлівни

«Правове регулювання як засіб задоволення людських потреб та інтересів (загальнотеоретичне дослідження)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження. Людська природа передбачає наявність цілої низки явних чи прихованих, усвідомлених чи неусвідомлених, потреб та інтересів. Зрозуміло, що повний змістовний «каталог» останніх є дуже різноманітним, а то навіть й таким, що, зрештою, визначає сутність індивідуальності кожної людської істоти.

Візьмемо на себе сміливість стверджувати (перефразовуючи відому сентенцію професора П.М. Рабіновича про права людини), що історія людства у цілому, як й історія життя окремого його представника – зокрема, є, так чи інакше, історією виникнення та задоволення відповідних їхніх потреб та інтересів.

З огляду на задеклароване вище, слід погодитися з доводами здобувачки щодо актуальності обраної нею теми дисертації. Додатково ця актуальність посилюється у зв'язку із відсутністю загальнотеоретичного монографічного дослідження правового регулювання як засобу задоволення людських потреб та інтересів. Тому, як слушно зазначає А.М. Наконечна, низка питань, які стосуються відповідної проблематики, досі залишаються до кінця нез'ясованими. Йдеться, зокрема, про: зумовленість людськими потребами (інтересами) правотворчої та правозастосовної діяльності; специфіку власне правових потреб; особливості впливу різних елементів механізму правового регулювання на формування людських потреб (інтересів); залежність стану їхнього задоволення від якості правового регулювання та можливості підвищення його ефективності у цьому аспекті.

Відтак, можемо констатувати наявність у вітчизняному загальнотеоретичному правознавстві *актуальної потреби* відповідного дослідження. Спробу задовольнити (принаймні, частково) цю потребу, власне, й здійснила А.М. Наконечна у своїй дисертаційній роботі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Належна обґрунтованість положень і висновків дисертації виражається у наступному.

1. Об'єкт і предмет дослідження сформульовані методологічно вірно. У роботі об'єкт дослідження визначається як «позитивне правове регулювання як засіб сприяння задоволенню людських потреб та інтересів» (с. 22), а предметом є «закономірності впливу позитивного правового регулювання на стан задоволення людських потреб та інтересів» (с. 22).

2. Методологія дослідження ґрунтується на сучасних теоретико-методологічних здобутках сучасної правової науки, охоплює сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів (засобів) дослідження, при цьому авторка відштовхується від рамок тієї наукової парадигми, яка сьогодні характерна для вітчизняного правознавства. Вибір конкретних методів є таким, що дозволяє досягти виконання тих наукових завдань, які були поставлені здобувачкою. Насамперед (і це цілком логічно) А. М. Наконечна звертається до потребового підходу, який постулює ідею про те, що сутність соціальних явищ становлять ті їхні корисні властивості, що можуть бути використані для задоволення людських потреб та інтересів. Цей підхід слугував методологічною основою дослідження й створює, так би мовити, «тло» всієї дисертації.

3. Обґрунтованість положень і висновків дисертації ґрунтується також на широкій джерельній базі. Основні положення роботи опрацьовані із залученням великого масиву інформаційних джерел та наукової літератури, які становлять у сукупності 461 позицію.

4. Належному рівню роботи сприяло також коректне визначення її мети – «полягає у характеристиці впливу позитивного правового регулювання на стан задоволення людських потреб та інтересів» (с. 21). На її виконання були сформульовані відповідні завдання. Серед останніх особливо треба виділити: виявлення специфіки правових потреб і здійснення їхньої класифікації; обґрунтування зумовленості людськими потребами й інтересами національної правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності, а також міжнародної правотворчості; з'ясування основних форм впливу правового регулювання на стан задоволення людських потреб та інтересів; виявлення можливості впливу судової практики Великої Палати Верховного Суду на усунення недоліків правового регулювання, що ускладнюють ефективне задоволення правових потреб. І в цьому зв'язку необхідно наголосити, що висновки дисертації чітко кореспондуються із завданнями, поставленими здобувачкою.

5. Ознайомлення з дисертаційною роботою А. М. Наконечної дає вагомі підстави стверджувати про оптимальність її загальної концепції та архітектоніки. Викладення матеріалу дослідження є логічним, що уможливорює системний та послідовний розгляд задекларованих проблем. Робота складається із вступу, п'яти розділів (котрі містять одинадцять підрозділів), загальних висновків та списку використаних джерел й десяти додатків. Структурна побудова дисертації свідчить про науково аргументований підхід до вирішення завдань дослідження.

Наукова новизна дисертації. Загалом слід визнати, що рецензована робота є першим в Україні монографічним дослідженням впливу позитивного правового регулювання на стан задоволення людських потреб та інтересів.

Особливо необхідно відзначити положення, сформульовані *уперше*. Мова йде про виявлення предметно-змістовної специфіки власне правових потреб, яка полягає у необхідності існування та використання суб'єктом певних позитивно-правових (державно-юридичних) явищ як засобів, що

впливають на задоволення його біологічних і соціальних потреб та інтересів; формування дефініції правових потреб як потреб людей у якісному й ефективному правовому регулюванні, а також у юридичній допомозі; здійснення класифікації правових потреб: за кількісним складом їхніх носіїв; за сферами життєдіяльності людини; за тривалістю; за рівнем (ступенем) задоволення; за юридично-галузевою ознакою; за юридичним статусом їх носія; за суб'єктом задоволення правових потреб; залежно від безпосередньої участі суб'єкта-носія цих потреб у їхньому задоволенні; вирізнення двох неоднакових за змістом форми впливу позитивного правового регулювання на стан задоволення людських потреб та інтересів, а саме: а) пряму, яка стосується власне правових потреб і полягає у тому, що за допомогою юридичних засобів такі потреби (інтереси) можуть бути задоволені повністю, частково або ж узагалі не можуть бути задоволені; б) опосередковану, яка стосується неправових (умовно кажучи, загальносоціальних) потреб (інтересів) та полягає, зазвичай, лише у сприянні (повному або частковому) задоволенню людських потреб (інтересів) за допомогою юридичних засобів.

Не викликає сумніву більшість положень, які *удосконалено* (визначення поняття правотворчості як інтелектуально-вольової діяльності компетентних державних органів, народу, територіальних громад, фундаментом якої є людські потреби й інтереси та яка здійснюється шляхом встановлення, зміни чи скасування юридичних норм; визначення поняття правозастосовної діяльності як владно-регулятивної діяльності уповноважених суб'єктів, котра полягає у прийнятті спрямованого на задоволення людських потреб та інтересів рішення щодо конкретних осіб, у якому встановлені їхні персоніфіковані права й обов'язки) та положень, які *дістали подальшого розвитку* (евристичні можливості застосування потребового підходу для дослідження позитивно-правових явищ; положення про те, що будь-яке позитивне право покликане, так чи інакше, бути дієвим інструментом задоволення людських потреб та інтересів або, щонайменше, ефективно цьому сприяти, з огляду на що саме задоволення таких потреб й інтересів має

бути найвищою метою (мета-метою) позитивного права у демократичній соціальній державі).

На нашу думку, особливо цінними та оригінальними виступають розроблені здобувачкою положення про роль Верховного Суду в усуненні недоліків правового регулювання, які ускладнюють ефективне задоволення правових потреб (за матеріалами практики Великої Палати) (підрозділ 5.2.).

Практичне значення одержаних в дисертації результатів полягає в можливості їхнього використання у: науково-дослідній діяльності – задля вдосконалення й подальшого розвитку загальнотеоретичних і філософсько-правових уявлень про роль позитивного правового регулювання у задоволенні людських потреб та інтересів, а також про їхній взаємозв'язок; правотворчій діяльності – для спрямування такої діяльності на покращення стану задоволення потреб та інтересів; правозастосовній діяльності – для ефективізації процесу прийняття правозастосовних рішень.

Окрім того, ці результати можуть використовуватися в процесі викладання навчальних дисциплін «Загальна теорія держави і права», «Філософія права», «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Міжнародний захист прав людини», при підготовці відповідних навчальних посібників і підручників.

Зауваження щодо змісту дисертації. Водночас дисертаційна робота А. М. Наконечної, як і кожна вагома творча праця, викликає низку роздумів, відкриває широкий простір для наукової дискусії. В рамках цього відгуку варто зупинитися на таких конкретних зауваженнях і побажаннях:

1. Вітаючи загалом спробу здобувачки здійснити дослідження кількісних потреб та інтересів в Основному Законі та кодексах України (див. Додатки 1-3), у правозастосовних актах (окремих постановках Верховного Суду у цивільних справах і рішеннях Конституційного Суду України за 2015-2017 рр.) (див. Додатки 4-5), а також у первинних актах ООН з прав людини й основоположних свобод (див. Додатки 6-7), тим не менш, хочеться відзначити, що істотного розширення «палітри» аргументів потребує факт

різного підходу А.М. Наконечної до використання методу кількісного аналізу. Адже, якщо в останньому випадку (Додатки 6-7) визначається *«кількість потреб, задоволення яких гарантоване у первинних актах ООН з прав людини й основоположних свобод»*, то в усіх інших – *«кількість випадків фіксації різноманітних видів потреб (інтересів)»* (с.32).

Отже, така нечіткість методики застосування зазначеного аналізу потребує окремого пояснення здобувачки.

2. На нашу думку, зміст пункту 4.2.3. *«Зумовленість людськими потребами й інтересами міжнародної правотворчої діяльності»* почасти (с. 143-145) не відповідає назві.

3. Одним з визначальних критеріїв, за яким здобувачкою здійснено класифікацію правових потреб є *«кількісний склад їхніх носіїв (індивідуальні, колективні, індивідуально-колективні)»* (с. 98-99, 188 дисертації). Зауважимо, що цей критерій у різних модифікаціях класифікацій правових потреб використовується у дисертаційному дослідженні ще декілька разів.

По-перше, потреби (інтереси) людини, можливості задоволення яких гарантовані у проаналізованих дисертанткою міжнародно-правових актах, класифікуються нею *«залежно від виду носіїв потреб»* (с.138-139). По-друге, за твердженням А.М. Наконечної, *«потреба у суб'єктивних юридичних правах поділяється: Б) За суб'єктивним складом здійснення: 1) потреба в індивідуальних правах (у правах на медичну допомогу, на забезпечення у разі втрати працездатності та ін.); 2) потреба в колективних правах (потреба у правах на утворення громадських об'єднань, на шлюб тощо); 3) потреба у «змішаних» правах, які здійснюються як індивідуальними, так і колективними діями (напр., свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості)»* (с.104-105 дисертації). Відтак, з огляду на те, що означений критерій чисельних класифікацій, представлених в дослідженні, є одним із ключових, визначальних, наскрізних, таким, що *«червоною ниткою»* проходить майже через весь текст роботи, *очікуваною була більша увага до його проблемних моментів*. Проте, А.М. Наконечна з цього приводу лише

сухо констатує, що «питання індивідуально-колективних потреб (інтересів) є дискусійним» (с.139).

Додатковою ілюстрацією необхідності уваги до проблемних моментів розглядуваного критерію є очевидні суперечності щодо розуміння суб'єктного складу задоволення потреб у самій дисертації. На с.140 читаємо: «потреба чоловіка і жінки вступати у шлюб і створювати сім'ю, що становить «природний та основний осередок суспільства» (ч.3 ст.16 ЗДПЛ, ч.1 ст.23 МПГПП), а також у рівності прав і обов'язків членів подружжя є *індивідуальною*». Натомість на с. 105 потреба у правах на шлюб вже відноситься здобувачкою до «*потреб в колективних правах*» (*курсив наш. – О.П.*).

4. Деякі теоретичні конструкції, запропоновані здобувачкою, видаються певною мірою штучними. Зокрема, за словами А.М. Наконечної, прикладом власне правових потреб (інтересів), які можна повністю задовольнити за допомогою юридичних засобів, може слугувати «потреба у конституційному закріпленні незворотності стратегічного європейського та євроатлантичного курсу України (котра) була повністю задоволена з набранням чинності 21.02.2019 р. відповідних положень у преамбулі до Конституції України, а також у статтях, що регламентують повноваження ВР України, Президента України та КМ України» (с.166). За такою логікою, рецензована дисертаційна робота має бути продовжена у напрямку з'ясування, наскільки повно задоволена потреба у законодавчій (а потім – ще й підзаконній) конкретизації наведеного конституційного положення, тощо.

5. Нарешті, на нашу думку, дисертація місцями необґрунтовано переваантажена розлогим цитуванням підзаконних нормативних актів. Йдеться, зокрема, про детальний виклад положень затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379 Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (с.169-170).

Вищенаведені критичні міркування значною мірою мають характер не стільки принципових зауважень, скільки роздумів над можливими шляхами подальшого вдосконалення викладу матеріалів цього цікавого та ґрунтовного наукового дослідження. Таким чином, висловлені зауваження і побажання майже не зачіпають концептуального ядра дисертації і не можуть змінити її загальної позитивної оцінки.

Зміст кандидатської дисертації А. М. Наконечної відповідає профілю спеціальності 12.00.01 (теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень), за якою вона подана до захисту.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. На підставі викладеного вважаємо, що рецензоване дисертаційне дослідження є завершеною кваліфікаційною роботою. В ній здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке полягало у комплексній загальнотеоретичній характеристиці впливу позитивного правового регулювання на стан задоволення людських потреб та інтересів.

Висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх достовірність і повнота, наукова новизна і практична значущість не викликають сумнівів.

Основні положення та результати дисертації є достатньою мірою апробованими у *тридцяти чотирьох* публікаціях, з яких: одна колективна монографія, десять статей, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях з юридичних наук, три статті – в іноземних наукових періодичних виданнях, дві статті – в інших наукових виданнях України, а також вісімнадцять тез доповідей – у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій та «круглих столів».

Зміст автореферату та основних положень дисертації є ідентичним.

Відтак, дисертаційне дослідження на тему «Правове регулювання як засіб задоволення людських потреб та інтересів (загальнотеоретичне дослідження)» відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, зокрема п.п. 9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013

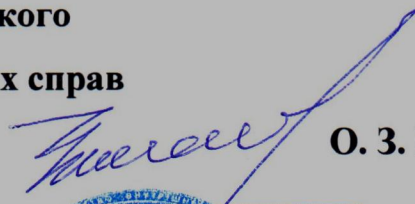

року № 567 (із подальшими змінами), а його авторка – Наконечна Анна Михайлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

**доцент кафедри загально-правових
дисциплін Інституту права Львівського
державного університету внутрішніх справ**

кандидат юридичних наук, доцент

О. З. ПАНКЕВИЧ

23.04.2021 р.

